

7. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України (теорія і практика): монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2004. 408 с.
8. Об'єднаний центр із запобігання терористичним загрозам / Terrorist Threat Integration Center (ТТІС). URL: <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3403300752.html>.
9. Эпштейн В.А. Контртеррористическая политика государства Израиль. Вестник ТИСБИ. 2005. № 1. URL: <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1219108>.
10. Военизированное и гражданское общество в Израиле в начале XXI века. Именем безопасности. Социология мира и войны в Израиле в эпоху перемен / Под ред. М. Эль-Хаджа и У. Бен-Элиэзера. Издательство Хайфского университета и издательство «Пардес», 2003. С. 29–76. URL: <http://online-books.openu.ac.il/russian/democracy-and-national-security/volume2/article15.html#footnote-17378-1>.
11. Рижов І.М. Акмеологічні засади антитерористичної діяльності. Наукові праці НАУ. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: зб. наук. пр. К.: НАУ, 2013. № 1 (26). С. 31–36.
12. Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності». Відомості Верховної Ради України від 3 квітня 2015 р. № 14. С. 754. Ст. 96.
13. Закон України «Про волонтерську діяльність». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 42. Ст. 435. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.

ЛИСАЧЕНКО Є. І.,
аспірант кафедри кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.1

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

У статті проведено порівняльне дослідження законодавства України та деяких зарубіжних країн щодо тимчасового доступу до речей і документів. Аналіз законодавства дав змогу виокремити загальні та відмінні риси регламентації тимчасового доступу до речей і документів у різних країнах.

Ключові слова: порівняльно-правовий аналіз, тимчасовий доступ до речей і документів, вилітка.

В статье проведено сравнительное исследование законодательства Украины и некоторых зарубежных стран о временном доступе к вещам и документам. Анализ законодательства позволил выделить общие и отличительные черты регламентации временного доступа к вещам и документам в разных странах.

Ключевые слова: сравнительно-правовой анализ, временный доступ к вещам и документам, выемка.

The article is devoted to the comparative study of the legislation of Ukraine and some foreign countries regarding temporary access to things and documents. The analysis of legislation allowed distinguishing the general and distinct features of the regulation of temporal access to things and documents in different countries.

Key words: comparative legal analysis, temporal access to things and documents, seizure performing.

Вступ. Стрімкий розвиток суспільних відносин зумовлює необхідність своєчасного та ефективного правового регулювання, що неможливе без урахування закономірностей і тенденцій розвитку правових систем зарубіжних країн. У зв'язку з цим ґрунтовне вивчення та подальше використання зарубіжного досвіду є одним із шляхів удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України, зокрема, щодо тимчасового доступу до речей і документів.

Дослідження окремих теоретичних і практичних аспектів тимчасового доступу до речей і документів здійснювали Ю.П. Аленін, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, М.П. Климчук, В.В. Коваленко, О.М. Кузів, Д.В. Лісніченко, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, В.Т. Нор, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва, О.С. Старенький, М.С. Строгович, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник, С.С. Чернявський, А.В. Чуб, О.Г. Шило, М.Є. Шумило та інші фахівці. Водночас у працях учених не приділялася достатня увага порівняльно-правовому аналізу тимчасового доступу до речей і документів у законодавстві зарубіжних країн.

Постановка завдання. Метою статті є порівняльно-правовий аналіз норм кримінального процесуального законодавства України та деяких зарубіжних країн, що регулюють тимчасовий доступ до речей і документів.

Результати дослідження. Запозичення зарубіжного досвіду нормативного врегулювання в тій чи іншій сфері та імплементація відповідних норм у національне законодавство України є одним із пріоритетних шляхів подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства. При цьому варто зазначити, що сліпе запозичення зарубіжного досвіду створює законодавчі суперечності, призводить до виникнення прогалин у регулюванні того чи іншого виду правовідносин [1, с. 670].

У зв'язку з цим під час проведення порівняльно-правового аналізу законодавства зарубіжних країн у сфері тимчасового доступу до речей і документів, безумовно, варто врахувати той фактор, що в кожній країні, залежно від історичних подій, культури, населення, ментальності, правових традицій, правової культури, типу правової системи, напрацьовуються та приймаються тільки ті правові норми, які ефективні саме в цій державі, а в інших державах не зможуть бути використані [2, с. 44].

У Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р. (далі – КПК України 2012 р.) регламентації тимчасового доступу до речей і документів присвячено окрему 15 гл. та в п. 5 ч. 2 ст. 131 тимчасовий доступ до речей і документів зараховано до переліку заходів забезпечення кримінального провадження. У ст. 159 вказаного Кодексу визначено правову природу тимчасового доступу до речей і документів. Наприклад, тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої перебувають такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їхні копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку) [3].

Тимчасовий доступ до речей і документів, що здійснюється шляхом їх вилучення, має схожі ознаки з виїмкою – слідчою дією, яка була регламентована ст. ст. 178–183 КПК України 1960 р. Проте, за КПК України 2012 р., тимчасовий доступ до речей і документів полягає не лише у можливості вилучити їх (здійснити виїмку), але й у можливості ознайомитися з ними, зробити їхні копії без вилучення в особи, яка ними володіє.

Здійснюючи порівняльно-правове дослідження кримінальних процесуальних аспектів проведення тимчасового доступу до речей і документів, маємо зазначити, що в законодавстві зарубіжних країн не використовується поняття «тимчасовий доступ до речей і документів», натомість має місце поняття «виїмка». Окрім того, виїмка є слідчою дією, а не заходом забезпечення, як тимчасовий доступ до речей і документів за КПК України 2012 р.

У кримінальному процесуальному законодавстві країн СНД проведення тимчасового доступу до речей і документів (виїмки) регламентовано без значних розбіжностей із чинними положеннями КПК України 2012 р.

У ст. 186 КПК Латвійської Республіки, ст. 209 КПК Республіки Білорусь [4], ч. 1 ст. 126 КПК Республіки Молдова [5], ч. 1 ст. 183 КПК РФ [6], ст. 157 КПК Республіки

Узбекистан [7] зазначається, що об'єктами виїмки є предмети чи документи, які мають значення для справи. У ч. 1 ст. 159 КПК України під час застосування тимчасового доступу до речей та документів (виїмки) є речі та документи. Зокрема, під річчю треба розуміти предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст. 179 ЦК). Документом є спеціально створений із метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставини [3].

Незначні відмінності мають місце під час аналізу фактичних підстав проведення виїмки. За ст. 209 КПК Республіки Білорусь [4], ч. 1 ст. 126 КПК Республіки Молдова [5], ч. 1 ст. 183 КПК РФ [6] виїмка проводиться тоді, коли є точні дані, де й у кого перебувають її об'єкти. При цьому у ст. 157 КПК Республіки Узбекистан міститься уточнення про відсутність необхідності відшукувати такі об'єкти [7], а в Латвійській Республіці (ст. 186 КПКЗ) саме виїмка проводиться не лише тоді, коли об'єкти не потрібно розшукувати, а й у разі їх перебування в публічно доступних місцях.

Положення ст. ст. 182, 183 КПК РФ щодо проведення обшуку та виїмки є подібними до вимог КПК України 1960 р. Наприклад, лише суд дає дозвіл на проведення: обшуку чи/або виїмки у житлі (п. 5 ч. 2 ст. 29 КПК РФ); виїмки предметів і документів, що містять державну або іншу таємницю, яка охороняється федеральним законом, а також предметів і документів щодо інформації про вклади і рахунки громадян у банках та інших кредитних організаціях (п. 7 ч. 2 зазначеної норми); накладення арешту на кореспонденцію, дозвіл на її огляд і виїмку в установах зв'язку (п. 8 ч. 2) [6].

Ст. 126 КПК Республіки Молдова визначено, що виїмка проводиться на підставі мотивованої постанови слідчого, за винятком виїмки документів, які містять відомості про державну, комерційну, банківську таємницю, а також інформації про телефонні переговори (ч. 2 зазначеної статті), для проведення яких потрібен дозвіл суду. Виїмка у житлі законодавством Республіки Молдова не передбачена [5].

За загальним правилом, визначеним у ст. 159 КПК Республіки Узбекистан, виїмка проводиться за постановою слідчого. Однак за необхідності накласти арешт на кореспонденцію з метою її подальшого огляду і можливої виїмки постановою слідчого має бути санкціонована прокурором (ч. 3 ст. 166 КПК Республіки Узбекистан) [7].

О.М. Кузів, розглядаючи питання врегулювання процесуального порядку проведення виїмки у країнах ближнього зарубіжжя, виокремлює три напрями:

1) пропозиція добровільно видати предмети чи документи, а в разі відмови виконати ці вимоги – проведення виїмки примусово (ч. 8 ст. 210 КПК Республіки Білорусь, ч. 5 ст. 183 КПК РФ);

2) пропозиція добровільно видати предмети чи документи, у разі відмови виконати ці вимоги – проведення виїмки примусово, а у разі, коли об'єкти виїмки відсутні у місці, зазначеному в постанові, – проведення обшуку за визначеним у законі порядком (ст. 323 КПК Республіки Грузія, ч. 4 ст. 128 КПК Республіки Молдова, ч. 5 ст. 161 Республіки Узбекистан);

3) пропозиція добровільно видати предмети чи документи, а в разі відмови виконати ці вимоги або в разі відсутності об'єктів виїмки у визначеному місці, але за наявності підстав вважати, що вони перебувають в іншому місці – проведення обшуку (ч. 4 ст. 188 КПКЗ Латвійської Республіки) [8, с. 65].

Порівняння норм КПК Латвії, КПК Білорусі, Молдови, РФ, Узбекистану та України засвідчило, що в них містяться як аналогічні положення (наприклад, об'єкти виїмки), так і положення, що між собою не збігаються (фактичні підстави проведення виїмки), зокрема різняться досить відчутно (процесуальні підстави проведення виїмки) [9, с. 45].

Спираючись на аналіз норм КПК вказаних держав, можемо зазначити про наявність прогресивних положень, що можуть бути використані у КПК України з метою його подальшого вдосконалення із дотриманням при цьому прав і законних інтересів суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності. Зокрема, у ч. 5 ст. 165 КПК РФ визначено можливість здійснення виїмки в житлі чи іншому володінні особи негайно на підставі постанови слідчого [6]. Таке

положення КПК РФ є слухним з огляду на таке: випадки невідкладності поширюються лише на один вид виїмки – у житлі, інші види виїмки – у нежитловому приміщенні (на підприємствах, в установах чи організаціях), документів, що становлять державну та/або банківську таємницю, документів виконавчого провадження кореспонденції, що здійснюється у робочий час, визначений для відповідних установ, де ці документи перебувають [9, с. 46].

Згідно з § 98 КПК Німеччини зробити припис про проведення виїмки має право лише суддя, а в невідкладних діях – прокуратура та її допоміжні чиновники. Предметом виїмки, за кримінально-процесуальним законодавством Німеччини, є предмети та документи, які можуть бути доказом у справі [10, с. 285].

Виїмка проводиться в тому разі, коли зазначені об'єкти перебувають у володінні певної особи та добровільно не видаються. У § 95 КПК Німеччини встановлено обов'язок видачі таких предметів, а в разі відмови до такої особи застосовуються адміністративні та примусові заходи. Також § 97 цього Кодексу встановлено перелік предметів, що не підлягають вилученню. Такими предметами (документами) є листування між обвинуваченим та особами, які мають право відмовитися від дачі показань; нотатки, зроблені особами на яких поширюється право відмови від показань; інші матеріали (наприклад, дані лікарських досліджень), на які поширюється право імунітету свідка. Ці обмеження діють лише тоді, коли матеріали перебувають в осіб, які мають право на імунітет свідка.

Також встановлено коло осіб, виїмка в яких законодавством не допускається. Зокрема, за § 96 КПК Німеччини відповідні органи і чиновники державної служби можуть не пред'являти і не видавати документи або інші письмові матеріали, що перебувають в їхньому розпорядженні, якщо вищий орган заявить, що розголошення змісту цих документів і письмових матеріалів може зашкодити інтересам федерації або однієї з німецьких земель. Також виїмка документів не допускається у членів Бундестагу, Ландтагу або однієї з палат із причини, що вони користуються правом відмови від дачі показань як свідки. Щодо виїмки поштової кореспонденції, то право на її призначення належить лише судді, а в разі невідкладності дій – прокуратурі [10, с. 289].

Отже, вивчення положень кримінального процесуального законодавства Німеччини дає можливість встановити, що в цій країні панує більш складний процесуальний порядок регламентації та проведення виїмки, ніж у КПК України, встановлений перелік предметів, що не підлягають вилученню, і кола осіб, виїмка в яких законодавчо заборонена [10, с. 287–292].

Проаналізувавши норми КПК Франції, можна зробити висновок, що обшук і виїмка за кримінальним процесом цієї країни не розмежовуються, а предмети та документи вилучають саме під час обшуку.

Законодавство США та Великої Британії не встановлює такого поняття, як «виїмка», оскільки вилучення предметів і документів відбувається шляхом проведення обшуку.

Наприклад, поліцейський, наділений владними повноваженнями, може затримати й обшукати будь-якого громадянина або транспортний засіб із метою виявлення і, відповідно, подальшого вилучення викрадених і заборонених речей. Специфічною ознакою цієї процесуальної дії є те, що для її здійснення поліцейський повинен мати обґрунтовану підозру, що він знайде ці речі.

Висновки. Завдяки порівняльно-правовому методу дослідження було встановлено близькість низки кримінально-правових норм у законодавстві про тимчасовий доступ до речей і документів багатьох зарубіжних країн пострадянського простору та України, а також виявлено відмінності правового регулювання досліджуваного інституту.

З огляду на проведений порівняльно-правовий аналіз можемо зробити такі висновки:

1) у законодавстві України та зарубіжних країн відсутній єдиний підхід до регламентації та визначення тимчасового доступу до речей і документів (виїмки), що зумовлює специфіку та особливості його практичного застосування;

2) Україна – єдина країна, за законодавством якої тимчасовий доступ до речей і документів належить не до слідчих розшукових дій, а є заходом забезпечення кримінального провадження;

3) за КПК України 2012 р., тимчасовий доступ до речей і документів полягає не лише у можливості вилучити їх (здійснити виїмку), але й у можливості ознайомитися з ними, зробити їхні копії без вилучення в особи, яка ними володіє. Отже, тимчасовий доступ до речей і документів за законодавством України є ширшим поняттям щодо виїмки за законодавством зарубіжних країн і містить у собі останню;

4) у деяких зарубіжних країнах (США, ВБ) такої процесуальної дії та поняття, як тимчасовий доступ до речей і документів та виїмка, взагалі немає, і вилучення певних об'єктів відбувається під час обшуку;

5) законодавством України встановлено більш диференційований порядок проведення тимчасового доступу до речей і документів, ніж у законодавстві деяких країн континентальної та англо-американської системи права. Однак це не заперечує того, що окремі положення процесуального законодавства інших країн не можуть бути використані з метою вдосконалення норм чинного КПК України.

Список використаних джерел:

1. Столітній А.В. Зарубіжний досвід застосування адміністративного затримання та шляхи його запозичення для України. Форум права. 2012. № 2. С. 670–678.

2. Хома Т.Ю. Порівняльно-правовий аналіз законодавства зарубіжних країн у сфері адміністративної відповідальності за незаконне відкриття або використання за межами країни валютних рахунків. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 46. Т. 2. С. 44–46.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квітня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/card2#Card> (дата звернення: 09.01.19).

4. Уголовно-процесуальний кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3. URL: <http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900295> (дата звернення: 09.01.19).

5. Уголовно-процесуальний кодекс Республики Молдова № 122 от 14 марта 2003 г. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2> (дата звернення: 09.01.19).

6. Уголовно-процесуальний кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 № 174-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/ (дата звернення: 09.01.19).

7. Уголовно-процесуальний кодекс Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 г. URL: <http://www.lex.uz/docs/111463> (дата звернення: 09.01.19).

8. Кузів О.М. Окремі питання організації проведення виїмки. Митна справа: науково-аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності. 2008. № 6 (60). Ч. 2. С. 69–75.

9. Чуб А.В. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук; Нац. акад. внутр. справ, 2017. 223 с.

10. Молдован В.В., Молдован А.В. Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посібник. К.: «Юрінком Інтер», 1999. 400 с.

